

Na téma Franz Kafka

SPOR O FRANZE KAFKU

Jiří Hájek

Kolik času muselo uplynout od Kafkovy předčasné smrti v roce 1924, než se jeho podivuhodné, sevřené a většinou útržkově fragmentární, jakoby nedopověděné dílo stalo středem zájmu skutečně světového! A co horšího: kolik času uplynulo, než se na Kafku počala rozpomínat česká literatura, s níž je spjat nejen svým pražským původem, ale celým životním osudem a mnoha lidskými vztahy a sympatiemi! Po dlouhé době (snad poprvé od předválečného českého vydání Zámku) vyšel před nedávnem opět další překlad jednoho z Kafkových základních děl, Eisnerův výborný překlad Procesu, opatřený zároveň překladatelovým zasvěceným doslovem. A to je rozhodně cennější splátka na tento náš kulturní dluh, než bylo předtím občasně (a nadto zpravidla notně snobské a povrchní) horování pro Kafku, které vystřídal dlouhé mlčení o něm a trapné a zbytečné rozpaky, co si s ním počít.

Ta otázka ostatně trvá a čeká na odpověď. Zařadit literárněhistoricky zjev tak originální, objevující se téměř bez předchůdců a bez zřetelných souvislostí, vymezit jeho vztah k dnešnímu literárnímu vývoji, o to se už pokouší delší čas marxistická literární historie v NDR i jinde a rozhodně nelze říci, že je na konci svého výzkumu. Někdo si ovšem může položit otázku, zda toto dílo – čtenářsky jistě nesnadno přístupné a celým svým obsahem a laděním tak vzdálené našemu citění – stojí vůbec pro nás za tolik pozornosti. Zda by nebylo rozumnější nechat je klidně napospas západoevropské buržoazní literární vědě a esejistice, která dnes z Kafky dělá velikou módu i symbolický literární program nejžhavější přítomnosti – dodejme ovšem z Kafky zfalšovaného.

Odpovězme na tyto pochybnosti a řekněme i těm, kdo si nejsou jisti, nemůže-li Kafka působit na dnešního čtenáře ve všech směrech jen a jen negativně, že jeho dílo patří k podobným velikým uměleckým dokumentům jedné epochy dějin člověka, k jakým počítáme v jiné umělecké rovině a v jiných společenských souvislostech třeba Dostojevského. Nelze tato dvě jména srovnávat v ničem než v závažnosti a pravdivosti jejich lidského svědectví – a nejsou opravdu ničím víc ani míň než velkým uměleckým svědectvím o člověku jedné epochy, pro nás v naší zemi našťestí minulé. Kafkův živoucí umělecký význam, vzrušující síla Kafkova díla je pro nás (na rozdíl od měšťáckých snobů) v tom, že postřehl a nesmírně objektivně vyjádřil přímo přízračnou a děsivou neskutečnost a přeludnou prázdnotu běžné konvenční a přízemní reality maloměšťácké existence. Popisuje v Procesu s drtivou střízlivostí a věcností velmi spořádaný, plochý a zbytečný život bankovního prokuristy Josefa K., jemuž chybí hlubší lidský smysl, důvod a cíl a jenž se proměňuje v nejfantastičtější hrůzný sen, jakmile do hrdinova života začíná pronikat vědomí viny za tuto prázdnotu, touha ospravedlnit se z ní sám před sebou, najít za nicotností tzv. normálního života onu neznámou a nedosažitelnou pravou lidskou skutečnost, jakou marně hledá i hrdina Zámku. Kafkovi hrdinové hledají tuto pravou skutečnost vždycky marně a zůstává jim nedosažitelná, protože jsou nezachranitelně pohlceni předivem navyklé životní konvence svého prostředí a své třídy, jsou obklopeni svou nepřekročitelnou samotou, izolací od plných a plodných lidských vztahů a citů.

Tato situace osamělého, do sebe zakletého, v lživých konvencích ztraceného lidství, kterou vyjadřují s tak zvláštní silou a uměleckou originalitou nejvýznamnější Kafkova díla, obráží ovšem především nejsubjektivnější Kafkovu lidskou zkušenost. Navzdory svým účastným zájmům o český národní život i navzdory stykům s okruhem českých anarchosocialistických literátů, mezi nimiž byl i Hašek, Toman a Šrámek, byl Kafka svým židovským původem i sociálním zařazením své rodiny, stejně jako svým nemectvím, dvojnásob izolován v prostředí, v kterém žil. Jeho dílo však přerůstá tuto jeho subjektivní zkušenost o ohromný rozměr básnického zobecnění: roste v symbol jedné z nejkrajnějších poloh tragiky člověka žijícího ve společnosti, jejíž zákony ho činí na světě cizincem a odcizují ho i sobě samému.

A z toho důvodu nebude pro nás ještě dlouho zbytečné a marné se Kafkovým dílem zabývat, promýšlet je i bránit je proti západnímu i našemu domácímu snobismu (pro který je celý Kafka jen lahodně dráždivým bonbonkem, kořenícím jeho vlastní prázdnotu a nudu), i proti vysloveně reakčním pokusům o zneužívání Kafkova díla k propagaci všech možných

mystických nálad a rezignace na změnitelnost a napravitelnost lidských věcí. Nelze po mém názoru těmito tendencím dobře čelit zjednodušeně sociologickým výkladem Kafky, jehož názvuky jsou i např. na některých místech záslužné stati P. Reimanna publikované počátkem roku 1958. Vykládat jeho dílo, třeba právě *Proces*, jako záměrný symbolický odraz společenských vztahů v kapitalistickém systému, či přímo jako kritiku abstraktního odlidštění soudních institucí kapitalistické společnosti znamená přinejmenším vkládat do Kafky víc, než v něm je, a zároveň nevidět celé bohatství dalších, především eticko-kritických významů a přízvuků jeho díla. Takovému výkladu odporuje především to, že hrdina *Procesu* není sice postižitelný žádným z platných zákonů kapitalistické společnosti, a z tohoto hlediska je skutečně nevinný. Avšak Josef K., obžalovaný u neznámého soudu z neznámé viny, který se marně pokouší o obhajobu a nakonec propadá svým nepoznaným soudcům hrdlem, je v pohledu čtenáře zcela nepochybně vinný tím, zač ho sice nemůže soudit žádný soud, zač ho však odsuzuje náš etický cit: je „vinný“ naprostou plaností a prázdnotou své existence.

Idealisticky orientovaná buržoazní literární historie v rozporu s dusně a krvavě reálným, přímo materialistickým uměleckým charakterem Kafkovy symboliky vykládá základní protiklad, jímž trpí a hynou jeho hrdinové, totiž protiklad mezi lživostí a nicotností jejich reálné existence a mezi touhou po lidské pravdě a plnosti jako odvěkou neslučitelností „božího“ a lidského zákona. Ten, s kým se nikdy nemůže setkat geometr v Zámku, i onen neznámý nejvyšší soudce, kterého nikdy nespatří prokurista K. v *Procesu*, je podle tohoto výkladu, dobře sloužícího aktuálním ideologickým potřebám buržoazie, sám bůh. Přízpůsobíme-li však například v *Procesu* symbol soudu tomuto výkladu, musí nám při způsobu, jímž Kafka líčí onu podivnou, krutou, svrchovaně náladovou soudní instituci, vyznít tento román jako krvavá persifláž „božské spravedlnosti“. Rozpory, v nichž se nutně ocitají, těmito různými vykladačům ovšem nevadí. Živí se dnes na Západě na jeho díle celkem dost výnosně různí katedroví učenci i dryáčníci, političtí spekulanti i teologové a popi. Dělalí z něho nejednou přímo manifest a program umění, které vyznává nepoznatelnost světa a nezměnitelné podrobení člověka silám osudu. Obhajující neslučitelnost takřkajíc božského i lidského zákona, připodobňují si onen lidský zákon zvířecímu zákonu džungle, aby ospravedlnili kapitalistickou skutečnost a zdůvodnili nutnost jejího věčného trvání. Za tento módní mumraj Kafka nemůže a jeho dílo s ním nemá nic společného. Jeho svědectví nesvědčí ve prospěch světa jeho dnešních západních obdivovatelů, je naopak jeho krutou obžalobou.

Bránit se před Kafkovým vlivem? Není proč. K čemu však není možno být lhostejný, je šíření kafkovského snobismu západní proveniencie, kterému se u nás věnují s vysoce zasvěceným vzezřením například dva mladí germanisté Dubský a Hrbek (naposledy viz jejich stať v 11. čísle Května). Těmto kafkovským specialistům zatím zřejmě nikdy nepřišlo na mysl, aby uvažovali o společenském kontextu a dosahu oněch vysoce „odborných“ sporů o Kafku na Západě. A také je dosud nenapadlo, aby se aspoň náznakem pokusili o vlastní hodnocení Kafkova složitého zjevu – a dokonce i v souvislosti s českou kulturou a literaturou, jak se o to podnětně pokoušel zemřelý Pavel Eisner.

A Kafkův vliv na dnešní literaturu? Zvláštnost Kafkova uměleckého osudu je v tom, že se stal básníkem jediné krajně vyhocené situace moderního člověka v kapitalistické společnosti. Jeho velikost i tragika tkví v tom, že ve svém etickém i uměleckém vyhranění byl bez předchůdců a že nutně zůstává i bez následovníků. Na jeho úzké a strmé cestě zbývá místo jen pro zdánlivé a chvilkové existence epigonů a příživníků. Kafkovský životní pocit a jeho etická problematika není naším pocitem a naší problematikou. Buďme šťastni, že je tomu tak. Nic to neubírá na naší úctě k tomuto tragickému osamělci, který vzešel z naší země. Kdo by chtěl však z krvavé vážnosti Kafkova svědectví preparovat pro dnešek jednotlivé životní postoje, kdo by z této životní pravdy chtěl začít vyrábět nějakou novou literátskou konvenci, bude jen nevýslovně směšný.

(1959)

KAFKA – ZMATENÍ JAZYKŮ

Oleg Sus

Přiznávám se, že jsem dost dlouho váhal zařadit tento rukopis do deníku četyh. Nakonec mi to nedalo. Na Hájkově poznámce o Kafkovi